

ГІСТОРЫІ АСОБНІКАЎ ВІЛЕНСКІХ ЕВАНГЕЛЛЯЎ НАПРАСТОЛЬНЫХ XVI СТАГОДДЗЯ

АЛЕНА ЦІТАВЕЦ

Анотацыя: У публікацыі разглядаюцца асаблівасці Евангелля на-
пратольнага (Вільня, друкарня Мамонічаў, канец 1610-х – пачатак
1620-х гг.), у якім была ўказана несапраўдная дата выпуску. Даследуец-
ца гісторыя бытавання асобнікаў віленскіх выданняў Евангелляў на-
пратольных з фондаў Цэнтральнай навуковай бібліятэкі НАН Беларусі.

Ключавыя словы: Евангелле напратольнае, друкарня Мамонічаў,
кірылічныя выданні.

HISTORY OF THE VILNIUS ALTAR GOSPELS' COPIES OF THE SIXTEENTH CENTURY

Abstract: The article reviews the peculiarities of the Altar Gospel (Vilna,
typography of Mamoniches, late 1610s – early 1620s) in which the wrong
release date has been provided. A research of the history of existence of the
Altar Gospel's Vilna edition copies in the funds of the Central Science Library
of the National Academy of Sciences of Belarus is also included.

Keywords: Altar Gospel, Typography of Mamoniches, Cyrillic Books.

Евангелле напастольнае – масіўная кніга вялікага памеру, надрукаваная буйнымі літарамі, прызначаная для чытання ўслых. Кніга павінна знаходзіцца ў царкве на алтары, таму да яе друку трэба было ставіцца з асаблівай адказнасцю.

У XVI ст. попыт праваслаўнага насельніцтва на кнігу для царквы быў вялікі, таму ў Вільні ў друкарні Мамонічаў выйшла 3 выданні Евангелля напастольнага, першае – у 1575 г., другое і трэцяе мелі аднолькавую дату ў выхадных звестках “17 ліпеня 1600 г.”, прычым другое было без сігнатур (нумарацыі сшыткаў), трэцяе – з сігнатурамі. Паводле зводнага каталогу кірылічных выданняў XVI ст., да нашага часу ў свеце захавалася 110 асобнікаў першага выдання, 75 – другога, 70 – трэцяга (Гусева, 2003: 451–453, 1092–1093, 1096–1097).

У Цэнтральнай навуковай бібліятэцы імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (ЦНБ НАН Беларусі) захоўваюцца два асобнікі выдання 1575 г., адзін асобнік Евангелля “1600” (з сігнатурамі) (Евангелле, 1575, К16–18/Ср14, К16–18/Ср239; Евангелле (з сігнатурамі) (канец 1610-х – пачатак 1620-х гг.). Даследаванне кніг дае магчымасць прасачыць гісторыю бытавання віленскіх кірылічных выданняў XVI ст., уявіць асаблівасці працы друкарні ў розныя перыяды сваёй дзейнасці, высветліць некаторыя сакрэты Мамонічаў.

Евангелле напастольнае “1600” (з сігнатурамі) з’яўляецца амаль поўнай перадрукоўкай Евангелля 1575 г., за выключэннем пасляслоўя і адрозненняў набору асобных радкоў і слоў (Лукьяненка, 1993: 280). Між тым выданне застаецца загадкавым для кнігазнаўцаў (Вазнясенскі, 2015). Кніга пачынаецца з другога аркуша, першага няма ні ў адным з захаваных экзэмпляраў (Каратаев, 1883: 292–293). Дата выдання, указаная напрыканцы кнігі, зманлівая: насамрэч кніга была выдадзена пазней, у канцы 1610-х – пачатку 1620-х гг. На гэты факт указваў Эдмундас Лаўцявічус, аналіз філіграняў паперы асобнікаў Евангелля зрабіла Наталля Бондар (Лауцявичюс, 1979: 15–16, 157; Бондар, 2014). Даследаванне вадзяных знакаў экзэмпляра ЦНБ НАН Беларусі пацвярджае высновы аб больш познім выданні кнігі.

Да друку трэцяга выдання кнігі Мамонічы падышлі прагматычна – была выкарыстана больш танная папера мясцовай вытворчасці, прычым і яе выкарыстоўвалі эканомна: скарацілі колькасць пустых (без тэксту) аркушаў (Вознесенский, 2003), паменшылі аб’ём пасляслоўя і надрукавалі яго дробным шрыфтам. Друкавалі надбайна, не вельмі клапаціліся аб прыгажосці, таму набор атрымаўся няроўны, арнаментальныя ўпрыгожванні аднастайныя, гравюры з выявамі евангелістаў спрошчаныя (Зёрнова, 1959: 210).

Чаму ў выданні канца 1610-х – пачатку 1620-х гг. паставілі дату “17 ліпеня 1600 г.”? Магчыма, прадпрымальнікі хацелі пазбегнуць падатку з кожнага новага выдання, магчыма, не хацелі пасля Брэсцкай уніі афішаваць сваю дзейнасць у падтрымку праваслаўя. Вядома, што з XVII ст. друкарня выдавала кнігі для ўніятаў.

Вывучэнне запісаў і штампаў, пакінутых былымі ўладальнікамі кніг, дазваляе ўзнавіць гісторыю кожнага асобніка. Экзэмпляр “Евангелля напрасвольнага” 1575 г. (Шыфр: К16–18/Ср143) у хуткім часе пасля выдання, як і шмат іншых віленскіх кірылічных старадрукаў, трапіў у Рускае царства. У асобніку захаваўся запіс канца XVI ст. ігумена Яўфімія, які ўклаў кнігу ў храм Успення Прасвятой Багародзіцы сяла Ангелава (каля Масквы) для памінання сваіх бацькоў, а таксама сваёй душы пры жыцці і пасля смерці. Вядома, што з 1532 г. сяло Ангелава належала манахам Іосіфа-Валакаламскага манастыра. Елеазар Іванавіч Туркоў (раней 1524 – пасля 1.10.1587), які ў 1551 г. прыняў пострыг з імем Яўфімій, 26 ліпеня 1575 г. па патрабаванні цара Івана Грознага заняў пасаду ігумена Іосіфа-Валакаламскага манастыра (Клосс и Кузьмин; Ольшевская, 2005: 694). Ён вядомы як пісьменнік, складальнік і перапісчык кніг. Пасля смерці ігумена кніга, імаверна, нейкі час заставалася ў манастырской бібліятэцы. Наступным уладальнікам асобніка стаў стараабрадзец Сцяфан Фёдаравіч Севасцьянаў (1872–1944), які жыў у Растове-на-Доне, на першым аркушы кнігі захаваўся штамп яго бібліятэкі.

Другі асобнік Евангелля напрасвольнага 1575 г. (Шыфр: К16–18/Ср239) нейкі час знаходзіўся ў езуітаў: на верхнім вечку пераплёту выціснута золатам сонца, у цэнтры якога крыж і літары «IHS», на ніжнім – манаграма «MARIA». Наступны ўладальнік, імаверна, не падзяляў рэлігійных поглядаў папярэдніх, таму вырашыў закрыць залатое цісненне з прыкметным сімвалам прамавугольнай металічнай накладкай, апошняя не захавалася. Цяпер пра яе нагадваюць толькі сляды ад цвікоў ды больш насычаны колер скуры пераплёту ў форме прамавугольніка.

Асобнік Евангелля напрасвольнага “1600” г. (з сінатурамі), імаверна, захоўваўся ў стараабрадцаў. Яго апошнім уладальнікам быў Нікан Міронавіч Сарокін з горада Дукштас, захаваўся яго ўладальніцкі запіс. Дарэчы, у Ігналінскім раёне Літвы з XVII ст. пражываюць стараабрадцы паморскага сагласу.

У аддзеле рэдкіх кніг і рукапісаў ЦНБ НАН Беларусі захоўваецца перапіска былых супрацоўнікаў аддзела Лідзці Збралевіч (1930–2012) і Валянціны Білевіч (1929–2013) з Ніканам Сарокіным (1904 ці 1905–1974) у сувязі з набыццём старадрукаваных і рукапісных кніг для бібліятэкі. Вядома, што стараабрадцы вельмі шанавалі старадру-

каванья даніканаўскія выданні, але асобнік віленскага Евангелля Нікан Сарокін чамусьці не вельмі цаніў. У сваіх лістах ён настойліва паведамляў аб намеры абмяняць Евангелле на Апостал ці якое-небудзь стараабрадніцкае выданне, кнігу аб пратапопе Авакуме. На наш погляд, нераўнацэнны абмен. Тут, верагодна, справа густу і перавагі калекцыянера, у якога ёсць свае любімыя і не вельмі любімыя экзэмпляры. У лісце ён паведамляў, што хоча ў сваім пакоі зладзіць выстаўку стараабрадніцкіх кніг для ўсеагульнага агляду. Такім чынам у 1973 г. бібліятэцы пашчасціла набыць экзэмпляр цікавага выдання Евангелля (канца 1610-х – пачатку 1620-х гг.).

Даследаванне экзэмпляраў дае магчымасць даведацца пра асаблівасці друку, варыянты набору і афармлення віленскіх выданняў Евангелляў напастольных, дазваляе рабіць высновы пра гісторыю бытавання асобнікаў.

Бібліяграфія

1. Бондар, Наталія (2014). “Порівняльний аналіз філіграней вільнюських видань Євангелій 1575, 1600 та 1644 рр. як джерело з історії побутування паперу”, *Наукові праці Нац. б-ки України імені В. І. Вернадського*. Вип. 40: 295–304.

2. Вазнясенскі, Андрей (2015). “Пра Евангелле, выдадзенае ў 1600 г. у Вільні ў друкарні Мамонічаў”, *Белорусский сборник*. Санкт-Петербург. Вип. 6: 110–120.

3. Вознесенский, Андрей (2003). «Сведения и заметки о кириллических печатных книгах», *Труды Отдела древнерусской литературы*. Т. 53: 470–490.

4. Гусева, Александра (2003). *Издания кирилловского шрифта второй половины XVI века: сводный каталог: в 2 кн*. Москва: Индрик.

5. *Евангелле* (1575). Вільня: друкар Пётр Мсціславец. 2 экзэмпляры, шыфры: К16–18/Ср14, К16–18/Ср239.

6. *Евангелле (з сiгнатурамі)* (канец 1610-х – пачатак 1620-х гг.). Вільня: друкарня Мамонічаў. Шыфр: К16–18/Ср170.

7. Зёрнова, Антонина (1959). «Типография Мамоничей в Вильне (XVII век)», *Книга: исследования и материалы*.

8. Каратаев, Иван (1883). *Описание славяно-русских книг, напечатанных кирилловскими буквами. Т. 1. С 1491 по 1652 г.* Санкт-Петербург: Типография императорской Академии наук.

9. Клосс, Борис и Кузьмин, Андрей. «Евфимий», *Православная энциклопедия*. URL (доступ 18.11.2016): <http://www.pravenc.ru/text/187717.html>

10. Кузьмин, Андрей и Клосс, Борис. «Евфимий», *Православная энциклопедия*. URL (доступ 18.11.2016): <http://www.pravenc.ru/text/187717.html>
11. Лауцявичюс, Эдмундас (1979). *Бумага в Литве в XV-XVIII веках*. Вильнюс: Мокслас.
12. Лукьяненко, Вера (1993). *Издания кириллической печати XV-XVI вв. (1491–1600 г.) каталог книг из собрания ГПБ*. Санкт-Петербург.
13. Ольшевская, Лидия (2005). «Духовная грамота и исповедь Евфимия Туркова», *Библиотека литературы Древней Руси*. Т. 13: 692–717.